

S knjigo »Sončne in senčne strani federacije« sta avtorja dr. C. Ribičič in dr. Z. Tomac uspešno analizirala federativni model v njegovem praktičnem delovanju, dinamiko v političnem procesu, ki prispeva k razreševanju določenih problemov, pa tudi stalno generira nekatere nove, poleg pričakovanih učinkov daje v praksi tudi nepričakovane posledice. Najboljše rešitve iščeta avtorja zato v okviru možnosti, ne pa v okviru absolutnih in abstraktnih modelov; to pa ne pomeni zavzemanje za poenostavljene rešitve, ampak za celovit pristop, ki vključuje tudi vse omejujoče elemente konkretne situacije. Knjiga nima samo aktualen pomen, ampak tudi trajnejšo vrednost za proučevanje sporov in konfliktov okoli jugoslovanske federacije.

Marijan Brezovšek

IVAN OČAK

Gorkič – življenje, delo in pogibel

(Prispevek k biografiji. Izd. Globus/Plava biblioteka), Zagreb 1988, str. 398)

Publicist in zgodovinar Ivan Očak, ki se je specializiral za zgodovino komunističnega gibanja med obema svetovnima vojnama, je objavil monografijo o življenju in delu sekretarja KPJ Milana Gorkiča. Ta biografija je bila potrebna za dopolnitev zgodovine Jugoslavije, to pa zaradi vloge osebnosti, ki je bila v burnem obdobju med leti 1929–1937 na čelu KPJ – prav tako pa tudi zaradi protislovnih ocen vloge Gorkiča (Josipa Čižinskega), ki niso oprte na trdne dokaze oz. dokumentirane. Hkrati pa sodi monografija v del širše literature, ki nastaja v osemdesetih letih in ki se poskuša kritično postavljati do naše zgodovinske dediščine, da bi demistificirala politične procese in osebnosti v njih z vidika znanstvene metodologije in relevantnih teoretičnih dognanj.

Gorkič je bil na pomembnih položajih

v Kominterni prav v času, ko je ta snovala strategijo razbijanja Jugoslavije kot »versajske tvorbe«. To je bil poglaviti, četudi ne edini razlog za dolgoletni molk o vlogi, politični teži in zgodovini jugoslovanske komunistične partije v tem času ter o tragičnem koncu tega vidnega voditelja.

Monografijo Ivana Očaka moramo brati predvsem kot znanstveno delo, ne pa kot poskus politične rehabilitacije Gorkiča, kajti le po tej poti lahko spoznamo nekatere nauke iz bližnje preteklosti, ki še ni postala zgodovina, kajti njeni nastavki segajo tudi v današnji čas. Za današnje razumevanje družbe, politike in posameznikov ni potreben le kritični odnos do stalinističnih metod, marveč tudi do posameznikov v tej zgodovini, za kar je najboljši primer tudi politična biografija Milana Gorkiča.

Avtor je monografijo razdelil na pet poglavij: 1. Začetek revolucionarne poti (str. 14–59) – v njem razgrne podatke o poreklu, šolanju in začetkih revolucionarne dejavnosti mladega Josipa Čižinskega; 2. V središču mednarodnega delavskega, komunističnega in mladinskega gibanja (str. 61–149); 3. Na čelu Komunistične partije Jugoslavije (str. 151–239) – ki pomeni osrednji problemski sklop študije; 4. Čižinski-Gorkič: generalni sekretar CK KPJ (1936–1937) – str. 241–317; 5. V stopah stalinističnih čistk (str. 319–365); na koncu študije je objavljena strokovna aparatura: bibliografije objavljenih gradiv in literature, kronologija dogodkov iz Gorkičevega življenja, seznam imen in rezime knjige v ruščini.

Kronološkemu prijemu avtorja kot temeljni metodološki usmeritvi ni kaj očitati, posebej v tem primeru, ko gre za biografijo neke osebnosti. To je povsem upravičena metoda, posebej če upoštevamo, da se ne raziskuje le življenje posameznika, pač pa tudi organizacijo, ki je že prenehala delovati – in je s tem tudi predmet raziskovanja zaključen in zgodovinsko sklenjen proces. Toda že bežen vpogled v študijo pokaže, da je avtor pri pisanju premalo uporabljal sekundarno literaturo oziroma že objavljena monografska in sintetična dela, posebej iz zgodovine Kominterne in njenih posamičnih sekcij, kar bi nedvomno moglo prispevati k še bolj poglobljeni oceni in sklepanju o vlogi Gorkiča v Kominterni.

S svojo prepričljivostjo je Čižinski ne le vplival na ljudi, s katerimi se je srečeval, pač

pa se je tako trajno zarisoval v njihov spomin, da so nekatere druge osebnosti ob njem zbledele; o tem svedoči tudi France Klopčič (str. 53). To je bila seveda osebna karakterna lastnost Gorkiča. Po drugi strani so obstajale v zgodnji fazi razvoja partije tudi specifične značilnosti KPJ, ki so prispevale k naglemu napredovanju Gorkiča kot novega tipa partijskega voditelja, kadra in *človeka iz aparata*. Za razliko od frakcijskih bojov in formiranja komunističnih partij iz levih kril socialističnih strank v drugih evropskih državah ter njihove kasnejše homogenizacije (npr. KP Italije – kongres v Livornu, KP Francije – kongres v Toursu) je imela KP Jugoslavije že v času svoje legalne dejavnosti notranje spore. V nekaterih primerih je šlo le za posamične spopade med nekdanjimi socialisti, često pa so vzroki mnogo bolj zapleteni. Po razglasitvi Zakona o zaščiti države leta 1921 večina članov Komunistične partije ni bila pripravljena na pogoje ilegalnega dela. Ti pogoji do bili izredno težavni in so terjali mnogo truda, organizacijskih ukrepov, predvsem pa popolno predanost ilegalnemu partijskemu delu – ki je bil povsem nezdržljiv z legalnimi metodami dela socialističnih strank. Medtem ko so prišli voditelji boljševiske partije na oblast z velikimi izkušnjami iz ilegalnega dela, so morali jugoslovanski komunisti iz legalnega statusa partije, ki je delovala znotraj večstrankarskega sistema, preiti v ilegalno. Ta dejstva je verificiralo tudi jugoslovansko zgodovino pisje (npr. *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, IPR, Beograd 1964; dr. Branko Gligorijević, *Bratje Vujovići*, ISI, 1983; dr. Slavoljub Cvetković, *SKOJ 1919–1929*, ISI 1984 itn.).

Za današnjega bralca je pomembna ocena, da so bili pojavi frakcionaštva, medosebnih sporov v jugoslovanski partiji in njena nesposobnost, da bi se zavarovala pred policijskimi provokacijami, dokaj resni, hkrati pa so tudi slika okolja, v katerem je partija delovala. Domala nihče od vidnejših voditeljev, ki jih Očak omenja v zvezi z Gorkičevo dejavnostjo, se ni izognil vsaj enkratni ovadbi, aretaciji in kazni z zaporom; neopreznosti in napake, ki bi se jim lahko izognili, se ne ponavljajo le v dvajsetih, marveč tudi v tridesetih letih.

V začetku maja 1923 je J. Čižinski odpotoval iz Jugoslavije in se vanjo nekajkrat vračal ilegalno – bodisi zaradi sklica pomemb-

nejših partijskih sestankov, izvajanja nekaterih sklepov ali pa zaradi uravnavanja sporov med partijskimi voditelji v državi. Ti podatki, ki jih navaja avtor v III. in IV. poglavju, so gotovo pomembni za oceno pomanjkljivosti centralistično-hierarhičnega vodenja mednarodnega delavskega gibanja. Glavna značilnost takega odločanja je njegova *abstraktnost*, ki je imela za delovanje KPJ v času med vojnoma pogubne posledice.

Ivan Očak je iz dokumentacije v arhivu CK KPJ ter iz fondov v Moskvi odbral tisti del gradiva, ki je za osvetlitev dejavnosti Gorkiča najbolj pomemben: izbor iz njegove korespondence z jugoslovanskimi voditelji v državi, v njihovih centrih na Dunaju in Parizu, nadalje tiste sklepe partijskih kongresov in plenumov, ki jih je formuliral Gorkič sam, ali pa je vsaj odločilno vplival, da se jih sprejme in uresniči. Slikovna dokumentacija, ki jo avtor monografije predstavi, je posebej zanimiva kot prispevek k spoznavanju Gorkiča kot osebnosti; fotografije je našel v zasebnih kolekcijah Gorkičevih sorodnikov. Del tega gradiva prikazuje ilegalno delo, ker so to posnetki dokumentov iz policijskih zasliševanj, posnetki psevdonomov, ki so jih uporabljali partijski aktivisti itd. V III. in IV. poglavju si je avtor prizadeval, da bi kar najbolj popolno prikazal Gorkičevo dejavnost za konsolidacijo KPJ po velikem vdoru policije v partijsko organizacijo leta 1929 in njegov spopad s frakcionaštvom Petka Miletića. Posebej poskuša temeljiteje osvetliti afero s prevozom jugoslovanskih prostovoljcev v Španijo leta 1936 z ladjo *Korzika*, ki je bila ena od pglavitnih obtožb proti Gorkiču med preiskavo leta 1937. Gorkič je bil namreč glavni organizator transporta naših prostovoljcev v Španijo, ki pa, kot je znano, ni uspel. Jugoslovanska policija je ladjo odkrila, v preiskavi pa uspeła izvedeti tudi vse podrobnosti o organizaciji prevoza. Afera z ladjo *Korzika* je močno vplivala tudi na iztek jugoslovansko-ruskih pogajanj za podpis pogodbe o trgovinskem sodelovanju.

Po obravnavanju teh vprašanj prikaže avtor Gorkiča kot uspešnega partijskega liderja – uspešnega seveda v skladu s kriteriji Kominterne. O osebnosti M. Gorkiča ima avtor pozitivno mnenje; zastavlja retorično vprašanje: ali bi nekdo, ki je bil tako kot Gorkič vzgojen v tradiciji zvestobe Kominterne, mogel braniti in obraniti svoje tovariše

pred stalinističnimi čistkami, če se sam ne bi odzval pozivu iz Moskve, čeprav je mogel domnevati, da ga bodo aretirali? Odgovor je seveda nikalen.

Ob vsem tem postopku dokazovanja in oporekanja pa moramo – ob vsem priznanju kvalitete monografij – opozoriti tudi na nekatere avtorjeve metodološke in teoretske pomanjkljivosti. Tisto, kar bralec opazi pri branju drugega in vseh naslednjih poglavij študije – je birokratsko-partijski besednjak, prevzet iz dokumentov Kominterne, s katerim predstavi avtor Gorkičevo dejavnost v Kominterni. Ta manjko distance do predmeta proučevanja je nedopusten že v plemenitejši publicistiki, kaj šele v zgodovinskih delih. Posebej nesprejemljiv je tedaj, ko avtor ocenjuje Gorkičevo publicistično dejavnost in se sprašuje: »Gorkič je veliko in pogosto pisal – vendar, ali je bilo to pisanje vedno dobro?« S katerega vidika dobro – z vidika KPJ, ki se je konsolidirala tudi z lastnimi silami in izkustvi in ne zgolj po direktivah iz Moskve, ali pa z vidika stalinističnega aparata, ki bo Gorkiča neusmiljeno uničil? Menimo, da kritično raziskovanje zgodovine nujno vključuje tudi take presoje!

Ko že omenjamo Gorkičevo publicistično dejavnost, je prispevek Ivana Očaka v tem, da predstavi domala popolno bibliografijo Gorkičevih del, vključno z zadnjo brošuro iz leta 1937, katero je Kominternina zaplenila in domala vse izvode uničila. Morda bi avtor mogel vsaj s krajšim komentarjem omeniti, da je v jugoslovanskem komunističnem gibanju nastala samostojna marksistična literatura, ki ni majhna ne po obsegu ne po kvaliteti, in ki jo je tudi Gorkič vsaj delno poznal. O tem problemu sta več pisala Nadežda Jovanović in Božidar Jakšič, tako da bi se mogel avtor z njim seznaniti. Po dokumentih, ki jih je avtor študije predstavil, bi mogli sklepati o tipičnem odnosu voditeljev Kominterne do dogajanj v domovini: čeprav je Gorkič pisno interveniral v prvi fazi polemike na jugoslovanski književni levici (1934), ni našel časa, da bi prebral vsaj nekatera teoretska dela Veselina Masleše, Ognjena Price in drugih teoretikov marksistov – pač pa se je ubadal s finančnimi zadevami Miroslava Krležje. Takšen ambivalentni odnos je materialni dokaz o bistvu stalinizma, o njegovem preziru do posameznika in o njegovem hotenju, da intelektualce poniža. Brez odvečnih komentarjev – Oča-

kovo delo jasno razkriva to notranjo logiko sistema.

Obstaja pa še neka druga pomanjkljivost te študije: ni povsem razvidno, kdaj avtor sam razvija svoje poglede, ker to ni pregledno ločeno od gradiv in stališč drugih raziskovalcev. Hujša pomanjkljivost je tudi v tem, da avtor dokaj površno, lahko bi rekli kar prepovršno nakaže pojav stalinizma, in to le v nekaj stavkih (na str. 330 – to je pasus z natančno 22 vrsticami) – čeprav so ta problem temeljito obravnavali raziskovalci, kot so npr. G. Ellenstein, I. Deutscher – da ne omenjamo Sartrove *Pošasti stalinizma*. Od jugoslovanskih avtorjev sta bili poučni študiji M. Britovška *Carizem, revolucija, stalinizem* (Ljubljana 1980) in *Stalinov termidor* (Ljubljana, 1984). Mnogo koristneje bi bilo, če bi avtor – zaradi pomanjkanja prostora – opozoril le na desetino relevantnih študij domačih in tujih avtorjev ter v tem teoretskem okviru razmišljal o Gorkičevem delu v Kominterni.

Kljub vsem navedenim pomanjkljivostim je monografija Ivana Očaka koristna, saj prinaša podatke, ki pobijajo mistifikacije o tej osebnosti. Gorkič je bil stalinist po svojem prepričanju, metodah dela in načinu obračunavanja s svojimi oponenti v Centralnem komiteju KPJ leta 1935 – hkrati pa je bil tudi žrtev stalinističnih čistk. Raziskovalcu Ivanu Očaku gre zasluga, da je ob velikih prizadevanjih kar najbolj objektivno prikazal osebnost in dejavnost Milana Gorkiča – hkrati pa se izognil (sentimentalni) skušnjavi, da bi ga v zgodovini partije rehabilitiral.

Dubravka Stajčić

JANEZ PEČAR

Formalno nadzorstvo

Slovensko in jugoslovansko kriminološko literaturo je letošnje leto obogatilo pomembno znanstveno delo o formalnem nadzorstvu. Knjigo na to temo je pripravil dr. Janez Pečar, redni univ. profesor za kri-